

gyűjteményhez, melynek különös jelentősége lehet az iskolai oktatás és a közművelődés terén egyaránt.

De nemcsak neki jár elismerés az úttörő munkáért: köszönet illeti azokat is, akik közül a legjelesebbeket bevezetőjében ő is tisztelettel említi: az egyházaskéri (Verbica) Borbély Mihályt, a zentai Molnár G. Károlyt, a kórogyi Tukmány apót, a hertelendyfalvi Kovács Juli nénit és sokan másokat, akik megőrizték és a gyűjtőknek elmondták a kötetben olvasható szép és érdekes néphagyományt.

NEGYEDI LÁSZLÓ

KÖZELEBB A VALÓSÁGHOZ

Szélördög. Bácskai népmesék. Penavin Olga gyűjtéséből elmesélte a gyerekeknek Jékely Zoltán.

Móra Könyvkiadó, Budapest és Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1971.

Az irodalmi kritikusok és recenzióírók rendszerint nem valami nagy figyelmet fordítanak a gyermekmesékre, sőt még az ifjúsághoz szóló irodalomra sem. Ez bizonyára annak a magyarázata, hogy a fiatal nemzedékhez szóló irodalmi műveket esztétikai szempontból eleve valami alacsonyabb rendű alkotásnak minősítik — már csak azért is, mert hát a mesére szomjas gyermek, de még az izgalmas történeteket kedvelő ifjú is, egészen elhanyagolható tényezőnek véli az esztétikai minőséget, illetve egyáltalán nem törődik vele, mivel általában nem is érti, nem is érzi, ezért hát ez a kritérium háttérbe szorul az irodalmi közvélemény szemében is. Maga dr. Penavin Olga is, aki például a *Szélördög* című kötetbe került bácskai népmeséket gyűjtötte, úgy véli — amint azt egy interjúban kijelentette —, hogy »amikor a gyermekeknek mesélnek, az már a mese lesüllyedését jelenti«. És mindjárt hozzá kell tennünk azt is, hogy bár ez az interjú a jugoszláviai magyar népmese-gyűjteményről szól, azért egyáltalán nem ezzel a kötettel kapcsolatos, hanem egy sokkal nagyobb munkára, a budapesti Akadémiai Kiadó gondozásában megjelent, *Jugoszláviai magyar népmesék* című gyűjteményre vonatkozik, amely egyáltalán nem a gyermekek felé tekint, hanem tudományos igényű folklórgyűjtés eredménye —, olyan munka, amelyhez hasonló itt a mi területünkön eddig még nem volt.

A *Szélördög* kiadása, az összegyűjtött bácskai népmesék egy kis részének a gyermekek részére történt átdolgozása, tehát voltaképpen egy egészen mellékesnek látszó munka, annál is inkább, mert hiszen Penavin Olga eredeti műve, a budapesti Akadémiai Kiadó gondozásában, az *Új Magyar Népköltési Gyűjtemény* 16. köteteként megjelent *Jugoszláviai magyar népmesék* is csupán másodlagos termék, mert hát úgy jött létre, hogy a nyelvjárási anyagot gyűjtő kisebb csoport természetesen hosszán meséltetett a falusi emberekkel, ezeket a meséket hangszalagra vette, s így kerültek elő ezek a mi talajunkból fakadt népmesék is. Maguk a gyűjtők is csak utólag döbrentek rá arra, hogy ezek a gyűjtési melléktermékek voltaképpen egy egészen külön folklórananyagot képeznek —, váratlanul föltárult értéket a tudatosan keresett értékek mellett.

A gyermekek számára átdolgozott bácskai magyar népmesék ezek szerint már nem is másodlagos, hanem harmadlagos termékei egy kitered-

bélyesedő munkának. S ha én most mégis éppen erről a kötetről írok, annak csak az a magyarázata, hogy a *Szélördög* — habár csupán ízelítő egy jóval kiterjedtebb munkából, s habár eleve »a mese lesüllyedését jelenti«, mert hát elsősorban a gyermekekhez szól Jékely Zoltán avatott közvetítésével — mégiscsak a mi könyvkiadásunk újdonsága és eredménye, mert hát a Forum adta ki, a budapesti Móra Ferenc Könyvkiadóval együttműködve, másrészt pedig a budapesti Akadémiai Kiadó gondozásában megjelent teljes népmeseegyűteményről már több recenzió jelent meg itt nálunk is. A *Szélördög* című, gyermekek számára kiadott kötetbe felvett mesék pedig szintén alkalmat adnak arra, hogy némileg bepillanthassunk kulturális életünknek ebbe a legújabban feltárt kincstárába, felfedehessünk néhány olyan jellegzetességet, amely ezeket a mi jugoszláviai magyar népmeséinket némiképpen megkülönbözteti az egyetemes népmesekincs-től, jelezve, hogy azért ebből a mi tunyának bélyegzett irodalmi talajunkból is fakadhat valami érték.

Ebben a kis beszámolóban persze egyáltalán nem térhetünk ki arra, hogy mennyiben is egyeznek ezek a mesék a körülöttünk élő népek bizonyos mesemotívumaival, annál kevésbé, mert hiszen még maguk a gyűjtők sem vállalkozhatnak — legalább is egyelőre — efféle összehasonlításokra. Vannak azonban ezekben a mesékben egészen szembetűnő elemek is, amelyek egyrészt nyilvánvalóan tanúskodnak arról, hogy ez a motívum-vándorlás ebben az esetben is kétségtelen, másrészt pedig arról is, hogy a bácskai falu népe (most csak a bácskai faluról beszélünk, mert a *Szélördög* csakis bácskai népmeséket tartalmaz), ahogy átvette, rögtön a maga arculatára át is formálta ezeket a motívumokat, s éppen ezzel az önkéntelen átfarmálással közelebb is hozta őket a valósághoz. Ez persze egyáltalán nem azt jelenti, hogy a bácskai népmese ehhez a valósághoz közelítéssel elvesztette eredeti csillogását, eredeti ízét, sőt nyugodtan leszögezhetjük, hogy bizonyára még nyert is vele, színesebbé vált, közelebb került nem csupán hozzánk, hanem a konkrét esetben a ma gyermekéhez is (mert hát a népmese ma már egyre inkább a mesélő nagymama és a mesét hallgató unoka közötti kapcsolatra szűkül!), aki egyre kevésbé elégszik már meg csupán az egykori sárkányokkal, királyfiakkal és vasorrú bábákkal, kacsalábon forgó palotákkal és Operenciás-tengerrel, s egyre inkább az úrhajók felé fordul az érdeklődése. És lehet, hogy a mesélő nagymama öntudatlanul is a korszerűsödésre törekszik akkor, amikor olyan elemeket is beleszó meséjébe, amelyek nyilvánvalóan idegen testek a régi meseanyagban, ki is rínak belőle, de pillanatnyi felvillanásukkal is jelzik, hogy a világ a népmeséknél sem torpan meg, a romantikus repülőszőnyegyet egyre inkább felváltja — mondjuk — a sokkal prózaibb vasút, a palackból előfűstölő szellemet a cigaretta, sőt a szivar stb. stb.

A szó szoros értelmében vett fellegekben járó romantika (a repülő kastély) szorosan összekapcsolódik a legdurvább valósággal, úgyhogy még szétválasztani sem lehet tőle. A mese ugyanis így szól: »*Megfogja a fiú, kiveszi a vasgolyót, úgy belevágja a falba, hogy keresztülfúródik. Leesett a földre, s akkor volt az a nagy földrengés. (Úgy emlékszem rá, mintha most lett volna.*« Egyrészt a szörnyeteggel viaskodó fiú — a szárnyaló romantika, másrészt egy konkrét, valóságos földrengés, amire »*úgy emlékszem, . . . mintha most lett volna.*« A valóságot lopják be a mesékbe a létező földrajzi nevek is, a Duna, Tisza. A *kigyófiacskában* a *hetedik emeletről* vetette le magát az »öreg szipirtyó«, hogy elkerülje a bosszúállást. Aztán megjelenik valamiféle cápahal — tán a tengerről hazatért nyaralók elbeszélései nyomán, megjelenik a zakatoló gőzös a síneken, sőt fölremlik a vasúti szerencsétlenség képe is. A falusiak cigarettát és szivart visznek a halálra ítélt katonának, még a kutyák is *zsemlet* esznek, az ifjúzép Árgyélus királyfi *könyveket* és *cigarettát* vitet ki magának az almafa alá, hogy azok társaságában, olvasgatva és cigarettázva, vigyázzon a reggelre beérrő, de titokzatos módon mindig eltűnő szép piros almára. Csupa összehasonuló kettősség, a szárnyaló képzelet és a földre húzó valóság találkozása. Még az öröm kifejezését is szemléletesebbé teszi tán az az odavetett hun-

cutkás mondat, hogy »a kastélyban olyan öröm volt, hogy még a legkisebbnek a tetűje is táncolt.« Tetű a kastélyban — és földrengés a repülő kastély alatt elterülő tájon.

A bácskai népmese képanyaga bővült tehát valami valóságanyaggal, s ha esztétikailag ez nem is jelent semmit, de mindenképpen közelebb került hozzánk — éppen akkor, amikor másrészt a felnőttek irodalma olyan hatalmas léptekkel eltávolodott a valóságtól. S hogy ez a közeledés teljesebb legyen, föl-fölvillan még a hazai táj is — a mesébe beleszótt *klum-pa*, amely közismerten bácskai tájszó, sőt még a többnemzetiségű környezet is, mert hát egyik mese hőstét Pájó bácsinak hívják.

Van aztán még valami jellemző ezekre a bácskai népmesékre, nem csupán a valósághoz közelebb kerülés, a korszerűsödés, a bizonyos szempontból nyeglebb hangneme is, mint például az, hogy »*csapták is a szelet a királykisasszony után.*« vagy mondjuk az, hogy »*a legszebb királyfi udvarol neki.*« A népmesékre általában az a jellemző, hogy a jó és a rossz összecsapásából mindig a jó kerül ki győztesként, vagyis a mese igazságot tesz, a valóság dolgai fölé emelkedve, s ez egy kicsit vigasz is a valóságban elszenvedett sérelmekért. Csalóka vigasz, de hát még az efféle öncsalás is több a beismert tehetetlenségénél. Mondom, a jó mindig győzedelmeskedik, s ez a jó rendszerint a legkisebb királyfiában, vagy a legkisebb, legfiatalabb legényben testesül meg. Ez a legfiatalabbban kifejezésre jutó győzelem nem marad ki ezekből a Bácskában gyűjtött népmesékből sem, ugyanolyan jellemző rájuk, akár az »*egyszer volt, hol nem volt, hetedhét országon is túl, ott, ahol a kurta farkú malac túr*« népmese-sablonjába merevedett kezdet, hiányzik azonban valami más, a népmese egyik másik, igazságkereső sablonja: az, hogy a történetben csak a rossz szenved kudarcot. A legkisebb ugyan győzedelmeskedik, de nem azért, mert jobb a többinél, bátyjainál, hanem egyszerűen azért, mert fiatalabb. A legfiatalabb sikerének egyszerűen nincs magyarázata — legföljebb annyi, hogy bátyjai nem akarták hűgukat feleségül adni az oroszlánhoz, a tigrishöz, vagy a griffmadárhoz, de ettől eltekintve sem rosszabb szívűnek, sem farkarabbnak, sem érdemtelenebbnek nem bizonyulnak. Ezekben a népmesékben elsorvad tehát a mesevilágnak az a régi-régi szabálya, hogy a gonosz, természetfölötti lényeken, sárkányokon, óriásokon, szörnyeken kívül magukban az emberekben is élesen különvállik a jó és a rossz, s a legkisebb királyfi győzelme valóban ad bizonyos elégtételérzetet. De itt, ezekben a mesékben, mint például *A cica-királykisasszonyban* egyszerűen azért sikerült minden a legkisebbnek, mert »*bal szélső úton*« indult el, s mert elnyerte a mesebeli fehércica rokonszenvét.

Persze azért nem mondhatjuk, hogy egészen kirostálódott ezekből a mesékből az igazság utáni vágy. A *gonosz királynében* például a háborúról alkotott idilli elképzelésben nyilvánul meg ez az ösztönös igazságkeresés: »... akkor nem úgy volt, édes gyermekeim, mint most! Akkor csak a királyok háborúztak, a katonaság pedig nézte, hogyan viaskodik a két király. Mikor annak volt az ideje, leültek az asztal mellé, s beszélgettek. Mikor eljött az idő, akkor viaskodtak.« A *Sejhaj* című mese pedig valóságos társadalmi tanulsággal is szolgál: a zsarnok csak addig uralkodhat az elnyomottak felett, míg öntudatra nem ébrednek.

A jó és rossz szembeállításának hiánya tehát minden bizonnyal nem is az igazságérzet elsikkadását jelzi, csupán valami nemtörődömséget, a mese átvételének, vagy továbbadásának valami gépszerűsödését. Mert hát hosszú az út, amíg — mondjuk — a *Kityó-fiacska* meséje valahonnan a Gyergyói-hegvek közül eljut ide a bácskai síkra. Módosul közben, elveszik belőle valami, hozzátoldanak valamit, sőt — mint egyes mesék példája mutatja, bizonyára kettőből vagy háromból lesz: egy mese, s az összeálló részek között nem is nagyon van meg a folytonosság, az egymásból következés.

Bizonyos, hogy a népmese ma már az elsorvadás stádiumába jutott a nép ajkán. Maga Penavin Olga is szükségesnek tartja megállapítani, hogy »*ma már bizony úgy állunk, hogy a mesélés az unokák és a nagymamák szintjére süllyedt.*« Ez a körülmény pedig föltétlenül maga után von bizonyos elseikélyesedést is: a népmese veszít eredeti ízéből, zamatjából. Nagyon is

itt volt hát az ideje, hogy egy avatott csoport — ha másodlagos terméként is — hozzálasson a mesegyűjtéshez. Mert ha végét járja is a mese, azért ma még feltárható a mesekincs, csak gyűjteni kell. Holnap azonban, amikor a mai idős nemzedéket fölváltják a fiatalok, nemcsak ők maguk hagyják ott a falut, és vándorolnak ki idegen országokba is a modern élet után, hanem lehervad szájukról a népmese is. A hátralevő, nem éppen hosszú időt kell tehát jól kihasználni. És éppen ezért annyira értékes Penavin Olga és társainak hézagpótló munkája.

KOLOZSI TIBOR

A SZÜLŐFÖLD VONZÁSÁBAN

DUDÁS KÁLMÁN: *Sugaras evezőkkel.*
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1971.

Dudás Kálmánról sokan megírták már, sokszor elmondtuk róla, hogy Bácska költője. A mi költőnk tehát, a szónak abban az értelmében is, hogy az egyetemes emberi nála úgy jelenik meg a szűkebb haza világának közegében, hogy poézisének jelleget ad és forrása is egyben. Megérdemli hát, hogy új kötete alkalmából pályáját s költészetét a hozzánk tartozónak kijáró figyelemmel mérjük föl.

Először *Vád helyett* című kötetével vonta magára az avatottak figyelmét. A Magyar Csillagban Takáts Gyula (1942. április 1.), a Láthatárban Juhász Géza (1941. augusztus) méltatta. S mindketten megbecsülő örömmel, mert erőteljes tehetséget éreztek ki verseiből, s mert úgy látták, hogy Dudás — mint Takáts Gyula írta — »Távol áll az elvakult fajimádat üres szölamaitól.« Fontos minősítés ez, szép jel egy költő fölött egy tébolyra hajló időben, s értékének külön rangot ad, hogy nem akarhol, hanem Illés Gyula folyóiratában öltött formát. »Legvonzóbb vonása az — mondta Juhász Géza —, hogy nem veszti méltóságát, nem toporzékol, nem tajtékzik, nem uszít...« A jobbak bizalmának folytonosságára való, hogy a harmadik Dudás-kötetről, az *Egy marék földről* Csorba Győző már egy tehetségeiben gazdag nemzedék nevében írta le a minősítést: »Dudás ezzel a kötetével nemzedékünk jelesebb költői közé emelkedett.« (Sorsunk, 1944. szeptember.) Ez a bírálat azért is fontos, mert itt fogalmazódik meg először az a föllismerés, hogy Dudás tájversei nem fényképek, hanem a költő ügyeinek és magatartásának kifejezői is: »A táj nem pusztá táj a költő szemében, több: sorsunk részese, örömeink, bánataink osztályosa, mely velünk küzd, szorong, reménykedik.« Fölfigyelt Csorba Dudás szociális érzékenységére is, ami nem volt kivételes adottság az akkori magyar lírában, de éppen ezért számíthatott nyereségnek eredeti módon szólni a vonatkozó témákról.

E sokat ígérő fogadtatás után a szerves folytatás, a fokozatos kibontakozás várható fejleményei elmaradtak. Dudás 1948 őszén Magyarországra költözött, s ott jugoszláv kapcsolatai miatt börtönbe került. Életének ez a mostoha fordulata kihatott költészetére. Az igazságot kendőznénk el, az életmű nagy hézaga maradna magyarázatlan, ha elhallgatnók, hogy a szülőföldből való kiszakadás és a börtön a költőt termő gyökeréről szakította le. Pontos volt annak idején, Dudás új jelentkezésekor Herceg János